«ΚΑΛΛΙΘΗΡΑ»: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Μπάμπης Γ. Ιντζεσίλογλου

Αρχαιολόγος, Τμηματάρχης Μουσείων
ΙΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Το Καλλίθηρο (παλαιά ονομασία Σέκλιζα)[1] βρίσκεται 9 περίπου χιλιόμετρα νότια της Καρδίτσας, στη Δυτική Θεσσαλία και σήμερα είναι η έδρα του Δήμου Ιτάμου (εικ. 1-2). Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα ο Άγγλος περιηγητής W. Leake παρατήρησε ότι στη Σέκλιζα σωζόταν τμήματα «ελληνικών τειχών», κατάλοιπα της οχύρωσης ενός αρχαίου οικισμού. Ο H. Kiepert,[2] το 1894, πρότεινε ότι ο αρχαίος αυτός οικισμός θα μπορούσε να ταυτιστεί με τον αναφερόμενο από τον Λίβιο οικισμό της Καλλίθηρας.[3] Σύμφωνα με το κείμενο του Λιβίου, οι κάτοικοι της Καλλίθηρας επιτέθηκαν αλλά και απωθήθηκαν από ένα μικρό εκστρατευτικό σώμα Αιτωλών, που λεηλατούσε την περιοχή, το 198 π.Χ., με αποτέλεσμα να κλειστούν τελικά στα τείχη της πόλης τους και να σωθούν. Η ταύτιση του οικισμού στο Καλλίθηρο με την Καλλίθηρα έγινε αποδεκτή από τους μεταγενέστερους μελετητές και έτσι καθιερώθηκε ως τις μέρες μας.

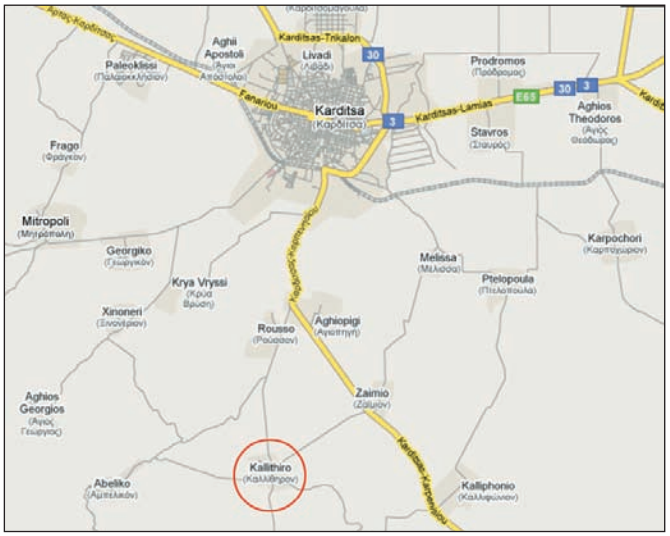

1. Χάρτης της περιοχής (πηγή: Google Maps).

Ωστόσο, η πραγματοποίηση αρκετών σωστικών ανασκαφών έδειξε ότι στο βόρειο και ανατολικό πεδινό τμήμα του οικισμού[4] παρατηρήθηκαν έντονα ίχνη μεγάλης πυρκαγιάς, που συνέβη τη δεκαετία του 220 π.Χ., η οποία κατάστρεψε το μεγαλύτερο μέρος αν όχι ολόκληρο τον οικισμό και είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψή του. Σε ελάχιστες μόνον περιπτώσεις διαπιστώθηκε ότι κάποια κατεστραμμένα κτίρια ισοπεδώθηκαν, και κτίστηκαν νέες κατοικίες σε πολύ μικρότερη έκταση από τις αρχικές. Η παρατήρηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο αρχαίος οικισμός στο Καλλίθηρο (εικ. 3), μετά την καταστροφή του από τη φωτιά και την εγκατάλειψή του, δεν θα ήταν δυνατόν να αποκρούσει την αιτωλική επιδρομή του έτους 198 π.Χ. Επομένως, η αναφερόμενη από τον Λίβιο Καλλίθηρα δεν μπορεί να ταυτιστεί με τον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο, ο οποίος θα έφερε κάποιο

2. Γενική άποψη του λόφου του Αγίου Αθανασίου και του σύγχρονου οικισμού του Καλλιθήρου από ανατολικά.

άλλο όνομα, το οποίο, όμως, δεν μπορεί να προσδιοριστεί προς το παρόν.

Από τις σωστικές ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί στον αρχαίο οικισμό τα τελευταία είκοσι τέσσερα χρόνια διαπιστώθηκε επίσης ότι ο τειχισμένος οικισμός κτίστηκε την τελευταία εικοσαετία του 4ου ή το αργότερο τα πρώτα χρόνια του 3ου αιώνα π.Χ. Από την ομοιότητα του τρόπου κατασκευής των τειχών, αλλά και των εξωτερικών παρειών των παλαιότερων οικοδομικών τετραγώνων, που έχουν κατασκευαστεί με σχετικά μεγάλους γωνιολίθους, φαίνεται ότι ο οικισμός κτίστηκε βάσει ενός οικοδομικού προγράμματος που μπορεί να δικαιολογηθεί καλύτερα αν υποθέσουμε ότι η ίδρυση της πόλης οφείλεται σε συνοικισμό.

Ο αρχαίος οικισμός στο Καλλίθηρο είχε διάρκεια ζωής εκατό περίπου ετών (320-300 - 230-220 π.Χ.). Η μικρή διάρκεια του οικισμού έχει ως συνέπεια τα αποκαλυπτόμενα ερείπια, στις περισσότερες των περιπτώσεων, να έχουν μία μόνο αρχιτεκτονική φάση, πράγμα που διευκολύνει την έρευνα και την κατανόηση της στρωματογραφίας. Στις περιοχές, όμως, που διαπιστώθηκε χρήση του χώρου για δεύτερη φορά μετά την καταστροφή του οικισμού από τη φωτιά, παρατηρούνται περισσότερες αρχιτεκτονικές φάσεις και τα προβλήματα, που κάθε φορά πρέπει να λυθούν, είναι πιο σύνθετα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα τελευταία χρόνια[5] σε δύο ανασκαφές που πραγματοποιήσαμε στον βόρειο και βορειοανατολικό τομέα του αρχαίου οικισμού διαπιστώθηκαν περιορισμένες ενδείξεις χρήσης μεμονωμένων εγκαταστάσεων της Μεσοελλαδικής περιόδου, ενώ σε μια σχιστολιθική καλυπτήρια πλάκα ενός κτιστού τάφου βρέθηκε εγχάρακτο το όνομα ΘΕΣΑΥΡΟΣ, που χρονολογείται στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Για να ολοκληρώσουμε την εικόνα της κατοίκησης του χώρου που καταλάμβανε η αρχαία πόλη θα πρέπει να συμπληρώσουμε ότι στην κορυφή του λόφου του Αγίου Αθανασίου αποκαλύφθηκε ένα Κάστρο, το οποίο κατά πάσα πιθανότητα κτίστηκε την περίοδο του Ιουστινιανού, μέσα στον 6ο αιώνα μ.Χ., και για την κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε οικοδομικό υλικό που προέρχεται από τα τείχη της ελληνιστικής πόλης (εικ. 3).

Η δημιουργία του ύστερου αυτού Κάστρου επιβεβαιώνει τη διαχρονική στρατηγική σημασία που είχε η θέση του λόφου, ο οποίος βρισκόταν πάνω στην πορεία δυο αρχαίων δρόμων. Ο ένας δρόμος, ακολουθώντας τους πρόποδες της

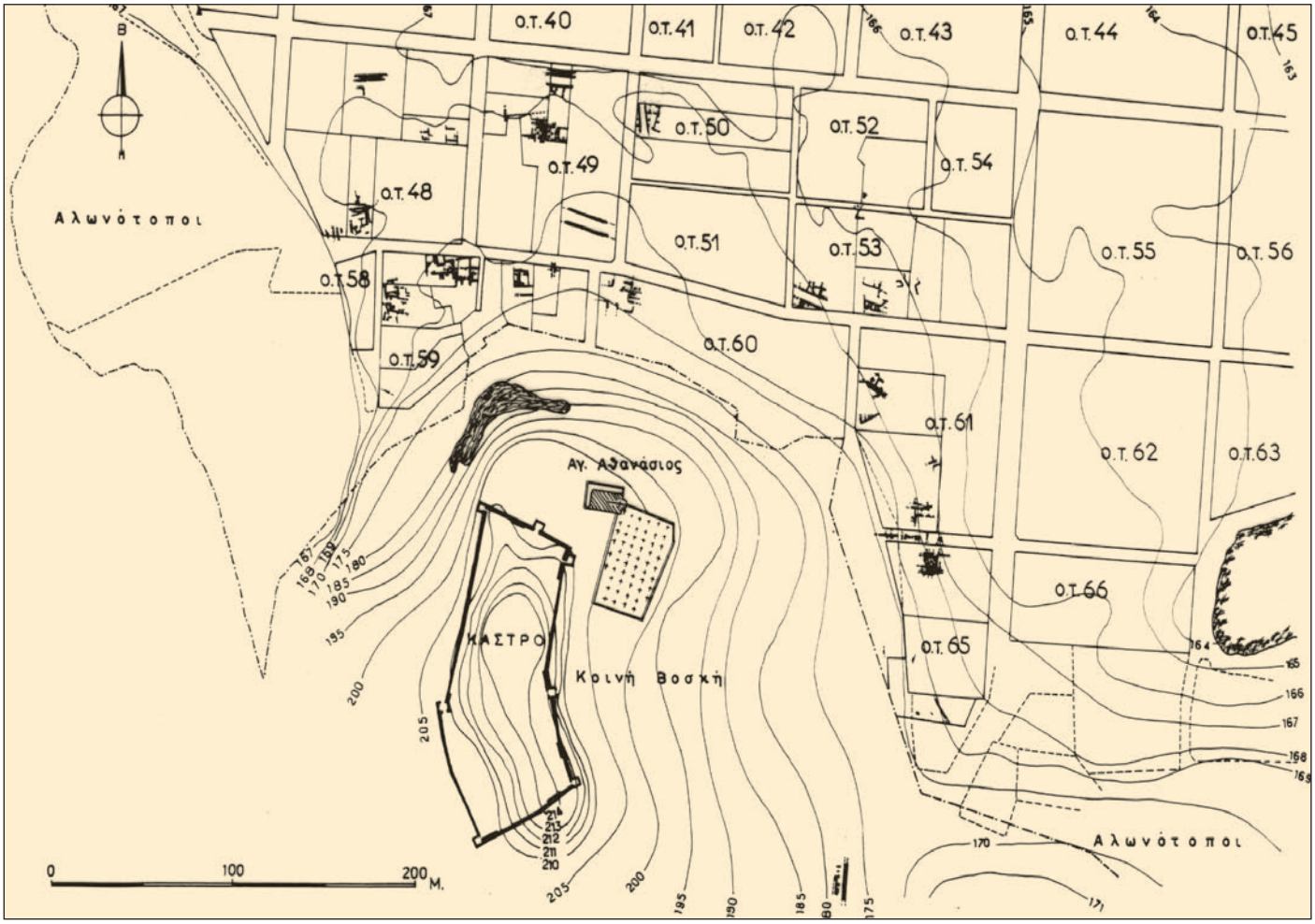

3. Τοπογραφικό σχέδιο με σημειωμένες τις θέσεις των ανασκαφών.

4. Άποψη τμήματος τείχους με εγκάρσιο αποχετευτικό αγωγό στο οικόπεδο Στέργιου Παπαβασιλείου (Ο.Τ. 48).

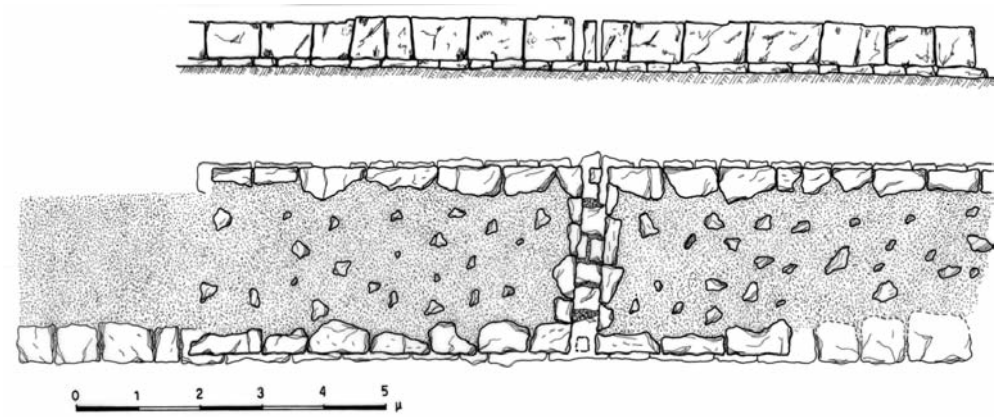

5. Κάτοψη και όψη τμήματος τείχους με εγκάρσιο αποχετευτικό αγωγό στο οικόπεδο Στέργιου Παπαβασιλείου (Ο.Τ. 48).

Πίνδου, οδηγούσε από τη νότια Ελλάδα στην Ήπειρο και τη Μακεδονία και ο δεύτερος οδηγούσε στον εσωτερικό ορεινό όγκο της Πίνδου.

Το τείχος

Η πορεία του αρχαίου τείχους που περιέκλειε τον οικισμό δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμη στο σύνολό της. Από τα αποκαλυφθέντα τμήματα διαπιστώθηκε ότι το πλάτος του τείχους στον βόρειο πεδινό τομέα του οικισμού είναι 2,70 μ., ενώ πάνω στο λόφο του Αγίου Αθανασίου, όπου το έδαφος είναι απόκρημνο, το πλάτος του τείχους μειώνεται φθάνοντας σε κάποιες περιοχές μέχρι και 1,90 μ.

Κατασκευαστικά, οι δυο παρειές του τείχους (εσωτερική και εξωτερική) είναι κτισμένες με μεγάλους ασβεστολιθικούς γωνιόλιθους με ελαφρά κυφωτές τις ορατές τους επιφάνειες. Μεταξύ των παρειών υπάρχει γέμισμα με χώμα και άπεργους μικρούς ή μεγαλύτερους λίθους (εικ. 4, 17).

Το υλικό για την κατασκευή των γωνιολίθων του τείχους προέρχεται από τα πέτρωματα ασβεστολίθου που σχηματίζουν το λόφο του Αγίου Αθανασίου. Στην ανατολική πλευρά του, κατά τη διαμόρφωση του περιπάτου γύρω από το Ιουστινιάνειο Κάστρο, αποκαλύφθηκαν δύο θέσεις που είχαν χρησιμοποιηθεί ως λατομείο. Από τα σωζόμενα μέχρι σήμερα τμήματα τειχών φαίνεται πιθανότερο ότι το ύψος της λίθινης κρηπίδας του τείχους θα έφθανε μέχρι τουλάχιστον το 1,20 μ., ενώ η παρατηρούμενη πλήρης έλλειψη πεσμένων γωνιολίθων δίπλα στο τείχος μάς κάνει να πιστεύουμε ότι τα ψηλότερα τμήματα των τειχών θα ήταν κατασκευασμένα με ωμά πλιθιά, πρακτική που χρησιμοποιήθηκε ευρέως κατά την αρχαιότητα τόσο για την κατασκευή τειχών και δημόσιων κτιρίων όσο και των ιδιωτικών οικιών, όπως συμβαίνει και στις οικίες του αρχαίου οικισμού στο Καλλίθηρο.

Η αποκάλυψη δυο αποσπασματικά σωζόμενων τμημάτων πύργων αποτελούν τα μόνα τεκμήρια για την ύπαρξή τους στο τείχος του οικισμού. Σύμφωνα με τα αποκαλυφθέντα τμήματα των πύργων υπολογίστηκε κατά προσέγγιση το μήκος των πύργων σε 7 μ. και το πλάτος τους σε 5,70 μ. Η θέση των πύργων ήταν ορατή και από το εσωτερικό της πόλης, διότι προεξείχαν από την εσωτερική παρειά του τείχους κατά μισό περίπου μέτρο.

Η έλλειψη υπόγειων αποχετευτικών αγωγών, που θα απομάκρυναν τα νερά της βροχής και τα οικιακά υγρά απόβλητα από τα όρια της αρχαίας πόλης, δικαιολογεί την ανεύρεση σε μια ανασκαφή του βόρειου τείχους ενός στενού (πλάτους 0,40 μ. και ύψους 0,60 μ.) επιφανειακού αποχετευτικού αγωγού, ο οποίος διερχόμενος εγκάρσια το τείχος, με τη βοήθεια και της φυσικής κλίσης του εδάφους, απομάκρυνε τα νερά έξω από την πόλη. Στα δύο άκρα και στο μέσον του πλάτους του αποχετευτικού αγωγού υπήρχε τοποθετημένος από ένας μικρός λίθινος πεσσίσκος (σώθηκε μόνο ο πεσσίσκος στο εσωτερικό άνοιγμα του αγωγού) που περιόριζε ακόμη περισσότερο το πλάτος του και διασφάλιζε την πόλη από κάποια πιθανή λαθραία διείσδυση του εχθρού μέσα από τον αγωγό σε περίπτωση πολιορκίας της (εικ. 4-5).

Δεν έτυχε μέχρι σήμερα να βρεθούν πύλες στην πορεία του τείχους. Ωστόσο, σε μια μεγάλη πύλη, ίσως την κύρια ανατολική πύλη του οικισμού, φαίνεται πολύ πιθανόν ότι θα οδηγούσε ο κεντρικός δρόμος, «πλατεία οδός», του οικισμού, πλάτους 4,50 μ., που αποκαλύφθηκε σε μικρή απόσταση δυτικότερα από την πορεία του ανατολικού τείχους.

Σε όλες τις περιπτώσεις που ανασκάφηκαν τμήματα του τείχους στον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν δρόμοι κατά μήκος της εσωτερικής τους παρειάς. Σε κανένα τμήμα δεν έτυχε να βρεθούν κλίμακες για την άνοδο των στρατιωτών στον περίπατο του τείχους, που βρισκόταν στην κορυφή του. Σε ένα σημείο, όπου δίπλα στην εσωτερική παρειά του τείχους υπήρχε μια λίθινη βάση, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η βάση στήριζε μια ξύλινη κλίμακα ανόδου στο ψηλότερο τμήμα του τείχους. Σε ένα άλλο σημείο, στο τμήμα του τείχους που αποκαλύφθηκε στην ανατολική πλευρά του λόφου του Αγίου Αθανασίου, η ύπαρξη ισχυρού αναλημματικού τοίχου, απέναντι από το τείχος, από την άλλη πλευρά του δρόμου πλάτους 3,65 μ., θα μπορούσε να σχετίζεται με τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης των στρατιωτών, που κατέβαιναν από την ακρόπολη, προς τις επάλξεις των τειχών διά μέσου ξύλινης γέφυρας, η οποία θα ένωνε τον αναλημματικό τοίχο με το τείχος.

6. Ένας όρος στη γωνία του αρχαίου δρόμου στο οικόπεδο Κωνσταντίνου Σκορδά (Ο.Τ. 50).

Πολεοδομία-Δρόμοι

Ο βόρειος τομέας του αρχαίου οικισμού, στον οποίο έχουν πραγματοποιηθεί οι ανασκαφικές έρευνες, βρισκόταν πάνω σε ένα ελαφρά κεκλιμένο επίπεδο, από το λόφο προς την πεδιάδα, που γίνεται αισθητό ιδιαίτερα από την κλίση των αρχαίων δρόμων, όπου αυτοί έχουν αποκαλυφθεί (εικ. 3).

Η πόλη ακολουθεί ένα πολεοδομικό σχέδιο που εφαρμόσθηκε ταυτόχρονα με την κατασκευή του τείχους. Το σχέδιο προέβλεπε τη δημιουργία οικοδομικών τετραγώνων, που επιτυγχάνεται με τη χάραξη τεμνόμενων δρόμων. Από τα τμήματα τριών δρόμων που έχουν ανασκαφεί φαίνεται ότι τα οικοδομικά τετράγωνα δεν ήταν πάντα ορθογώνια. Στην εξωτερική γωνία τριών οικοδομικών τετραγώνων, που αποκαλύφθηκαν με ανασκαφή, βρέθηκαν τοποθετημένοι όρθιοι ισάριθμοι ακατέργαστοι μακρόστενοι λίθοι (όροι), ο ρόλος των οποίων θα πρέπει να ήταν διπλός. Αφενός όριζαν την έκταση που θα καταλάμβαναν τα οικοδομικά τετράγωνα οριοθετώντας ταυτόχρονα και τους δρόμους και αφετέρου προστάτευαν τους τοίχους των γωνιακών σπιτιών από τις φθορές που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οι τροχοί των αμαξών οι οποίες κυκλοφορούσαν στους δρόμους της πόλης (εικ. 6).

Οι εξωτερικές παρειές των κρηπίδων των τοίχων που ορί-

7. Τοξωτό άνοιγμα για την απομάκρυνση των υγρών αποβλήτων από τα σπίτια στο δρόμο (οικόπεδο Μαγδαληνής Πάσχου, Ο.Τ. 49).

8. Μια «πλατεία οδός» στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου (Ο.Τ. 49).

ζουν τα οικοδομικά τετράγωνα είναι ομοιόμορφα κατασκευασμένες με μετρίου μεγέθους γωνιολίθους από λευκό ασβεστόλιθο, ενώ οι εσωτερικές παρειές κατασκευάσθηκαν με κροκάλες και μικρότερους ακατέργαστους λίθους. Η ενιαία μορφή των εξωτερικών παρειών των τοίχων των οικοδομικών τετραγώνων επιτρέπει να διακρίνουμε εύκολα κάποιες επιδιορθώσεις των οικιών.

Σε ορισμένα σημεία, κυρίως στο δυτικό τμήμα του βόρειου πεδινού τομέα του οικισμού, διαπιστώθηκε η κατασκευή νέων οικοδομικών τετραγώνων, μετά το χρόνο ίδρυσης του οικισμού, σε χώρους που δεν είχαν οικοδομηθεί από την αρχή. Στους χώρους αυτούς είχε γίνει εξαρχής μόνο η οριοθέτηση των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων για την περίπτωση μελλοντικής επέκτασης του οικισμού. Στις περιπτώσεις αυτές η δομή των εξωτερικών παρειών των τοίχων των οικοδομικών τετραγώνων διαφοροποιείται από τη δομή των ανάλογων τοίχων που ανήκουν στην αρχική ιδρυτική φάση του οικισμού. Στην ίδια περιοχή σε δυο περιπτώσεις διαπιστώθηκαν ελάχιστα λείψανα ή βρέθηκαν καμένοι πηλοί, που ερμηνεύονται ως ενδείξεις για την ύπαρξη κεραμικών εργαστηρίων με κλιβάνους (έχει παρατηρηθεί ότι ανάλογες «οχλούσες» δραστηριότητες στους αρχαίους οικισμούς δεν ήταν διάσπαρτες, αλλά συγκεντρώνονταν περιφερειακά στα όρια της κατοικημένης περιοχής και κοντά στα τείχη, πράγμα που συμβαίνει και στον οικισμό στο Καλλίθηρο).

Η λίθινη κρηπίδα των οικοδομικών τετραγώνων διακοπτόταν κατά διαστήματα από μικρά τοξωτά ή παραλληλόγραμμα ανοίγματα (εικ. 7), που επέτρεπαν στα υγρά απόβλητα των οικιών να χυθούν στο δρόμο και, από εκεί, ακολουθώντας την κλίση του εδάφους, να βγουν έξω από την πόλη διά μέσου των αποχετευτικών αγωγών του τείχους στους οποίους ήδη αναφερθήκαμε.

Μέχρι σήμερα αποκαλύφθηκε μία μόνο είσοδος σπιτιού (πλάτους 1,70 μ.) από το δρόμο, σαν κατώφλι της οποίας είχε χρησιμοποιηθεί μια πλακαρή πέτρα, η οποία όμως δεν βρέθηκε στην αρχική της θέση.

Τα τμήματα των δρόμων που αποκαλύφθηκαν είναι ολιγάριθμα και

9. Το στρώμα καταστροφής στο οικόπεδο Κωνσταντίνου Σκορδά (Ο.Τ. 50).

10. Δάπεδο από βότσαλα που ανήκει σε χώρο που χρησιμοποιήθηκε ως λουτρό (οικόπεδο Αθ. Φυτσιλή, Ο.Τ. 65).

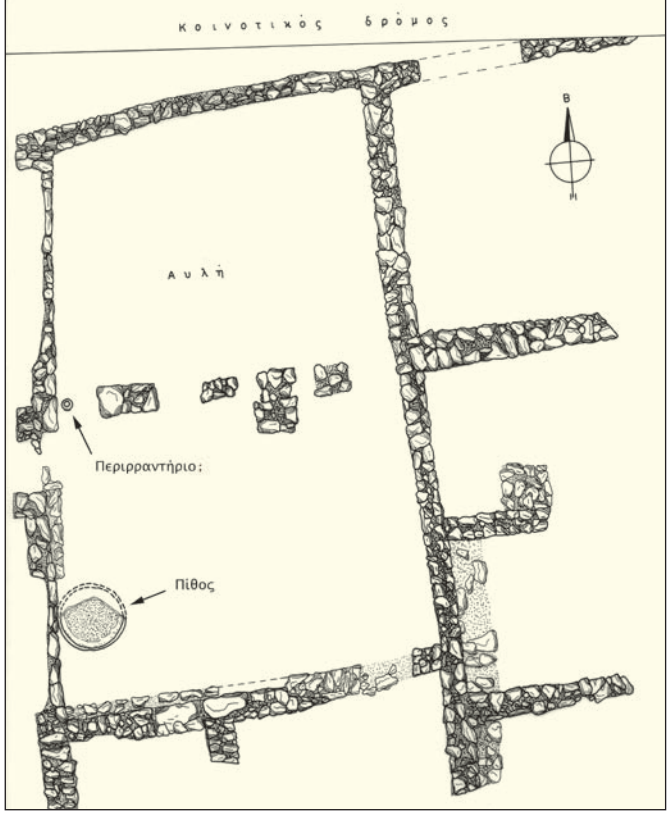

11. Κάτοψη τμήματος ενός σπιτιού με αυλή (οικόπεδο Απόστολου Λαγού, Ο.Τ. 59).

πολύ μικρά για να μπορεί να αποκατασταθεί, έστω και σχεδιαστικά, το οδικό δίκτυο του οικισμού. Ωστόσο, εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι στον βόρειο τομέα της πόλης, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα γνωστά ανασκαφικά δεδομένα, υπήρχαν κύριες (πλατείες) και δευτερεύουσες (στενωποί) οδοί (οι πρώτες είχαν πλάτος 4,70-4,90 μ. και οι δεύτερες 3,20-3,85 μ.), οι οποίες δεν είχαν υπόγειους αποχετευτικούς αγωγούς και των οποίων το οδόστρωμα αποτελούνταν από χαλίκια και μικρές κροκάλες. Μια «πλατεία οδός» με καλά διαμορφωμένες τις παρειές των οικοδομικών τετραγώνων και γενική κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά, που αποκαλύφθηκε σε δύο σημεία, φαίνεται ότι αποτελούσε έναν από τους κεντρικούς δρόμους του βόρειου τομέα του οικισμού (εικ. 8). Ίσως στην πορεία αυτού του οδικού άξονα να βρίσκονται τα δημόσια κτίρια και η Αγορά που δεν αποκαλύφθηκαν ακόμη.

12. Πήλινος ιωνικός κίονας στήριξης λεκάνης περιρραντηρίου (;) (οικόπεδο Απόστολου Λαγού, Ο.Τ. 59).

Οι δρόμοι που βρέθηκαν στο εσωτερικό της πόλης ακριβώς πίσω από τα τείχη της, εκτός από τη χρήση τους για την κυκλοφορία των πολιτών σε περίοδο ειρήνης, διευκόλυναν τη γρήγορη διακίνηση των φρουρών των τειχών σε περίπτωση πολιορκίας της πόλης.

Οι κατοικίες

Η μέχρι σήμερα ανασκαφική έρευνα δεν στάθηκε δυνατό να αποκαλύψει ένα ολόκληρο αρχαίο σπίτι. Έτσι η εικόνα που έχουμε είναι αποσπασματική και βασίζεται στο συνδυασμό

13. Πιθεών σε οικία, τμήμα της οποίας αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Θεόδωρου Ντάφου (Ο.Τ. 49).

14. Αποθήκη κεραμιδιών στέγης λακωνικού τύπου (οικόπεδο Αθανάσιου Λαγού, Ο.Τ. 59).

στοιχείων που προέρχονται από πολλές ανασκαφές. Αρκετές φορές τα σπίτια χωρίζονταν μεταξύ τους, μέσα στα οικοδομικά τετράγωνα, με ένα στενό διάδρομο, τη λεγόμενη «ρύμη». Οι τοίχοι τους είχαν χαμηλή λιθόκτιστη κρηπίδα ενώ τα ψηλότερα τμήματά τους είχαν κτισθεί με ωμά πλιθιά, τα οποία μετά την πάροδο χιλιετιών έχουν μεταβληθεί σε άμορφες μάζες χώματος που καλύπτουν τα λίθινα αρχιτεκτονικά ερείπια. Οι στέγες των σπιτιών καλύπτονταν με καμπύλα κεραμίδια (τα λεγόμενα κεραμίδια λακωνικού τύπου), τα οποία στην ανασκαφή βρίσκονται πεσμένα πάνω στα δάπεδα (εικ. 9). Τα δωμάτια είναι σχετικά μικρά με πάτωμα από πατημένο χώμα. Σε ένα μόνο βρέθηκε βοτσαλωτό δάπεδο με ασπρόμαυρες ψηφίδες (Ο.Τ. 65, Οικ. Αθαν. Φυτσιλή, 1986) (εικ. 10). Σε κανένα σπίτι δεν βρέθηκε σκάλα που να οδηγεί στον πρώτο όροφο και έτσι προς το παρόν δεν τεκμηριώνεται η ύπαρξη διωρόφων σπιτιών. Σε μια ανασκαφή (Ο.Τ. 59, Οικ. Απ. Λαγού, 1983) διαπιστώθηκε η ύπαρξη αυλής με στοά (από ξύλινα στηρίγματα) μόνο προς την πλευρά των θυραίων ανοιγμάτων που οδηγούσαν στο εσωτερικό του σπιτιού (εικ. 11). Στην αυλή του ίδιου σπιτιού βρέθηκε το πάνω μέρος από έναν πήλινο ραβδωτό κιονίσκο με συμφυές ιωνικό κιονόκρανο, που πιθανόν να ανήκε σε στήριγμα της πήλινης λεκάνης περιρραντηρίου (εικ. 12), σκεύος που το χρησιμοποιούσαν κατά την αρχαιότητα στις καθαρτήριες λατρευτικές τελετές. Σε άλλη ανασκαφή (Ο.Τ. 49, Οικ. Θ. Ντάφου, 1984) αποκαλύφθηκε ένας «πιθεών», δηλαδή δωμάτιο με μεγάλο

15. Ερείπια που πιθανόν να ανήκουν σε δημόσιο λουτρό (οικόπεδο Αθανασίου Φυτσιλή, Ο.Τ. 65).

16. Χάλκινος αμφορέας με καπάκι, διακοσμημένος με κεφάλι Σιληνού στη βάση κατακόρυφης λαβής, 325-300 π.Χ.

αριθμό πήλινων πιθαριών για την αποθήκευση στερεών και υγρών τροφών (εικ. 13). Το διπλανό δωμάτιο, στην ίδια ανασκαφή, χρησιμοποιήθηκε ως οικιακό ιερό, αφού στο εσωτερικό του βρέθηκαν τμήματα από δύο πήλινα θυμιατήρια και κομμάτια από πήλινες προτομές θεοτήτων. Τέλος, σε ένα άλλο αρχαίο σπίτι (Ο.Τ. 53, Οικ. Αθ. Λαγού, 1982) βρέθηκε τμήμα δωματίου που χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη κεραμιδιών στέγης λακωνικού τύπου (εικ. 14).

Σε μια μόνο περίπτωση (Ο.Τ. 65, Οικ. Αθ. Φυτσιλή, 1986) έχουμε ενδείξεις ότι τα αρχιτεκτονικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν ανήκαν σε κάποιο δημόσιο κτίριο. Πρόκειται για την τελευταία φάση ενός κτιρίου από το οποίο ήρθαν στο φως δύο δωμάτια και ένας υπόστυλος χώρος όπου βρέθηκαν κομμάτια από τρεις πήλινες μπανιέρες (εικ. 15). Στο ίδιο κτίριο, ανάμεσα στα λακωνικού τύπου κεραμίδια της στέγης, βρέθηκαν και ορισμένα θραύσματα με σφραγίσματα που έφεραν τη λέξη ΔΗΜΟΣΙΑ και ΔΑΜΟΣΙΑ. Παρόλο που δεν βρέθηκαν άλλα στοιχεία που θα βοηθούσαν στην ερμηνεία του κτιρίου, πιστεύουμε ότι ο συνδυασμός των δύο ευρημάτων (μπανιέρες και δημόσια κεραμίδια) δικαιολογεί την υπόθεση ότι το κτίριο αυτό θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί ως δημόσιο λουτρό.

Προσπαθώντας να αναπλάσουμε τη συνολική εικόνα του αρχαίου οικισμού στη Σέκλιζα, με βάση τα δεδομένα από τις πρόσφατες ανασκαφές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο οικισμός, αφού σχεδιάσθηκε, άρχισε να κατασκευάζεται στο μεγαλύτερο τμήμα του βόρειου τομέα ταυτόχρονα με το τείχος. Αποτέλεσμα του ενιαίου σχεδιασμού και της ταυτόχρονης κατασκευής της πόλης είναι η ομοιόμορφη εμφάνιση της τοιχοποιίας των οικοδομικών τετραγώνων (μετρίου μεγέθους καλά κατεργασμένοι γωνιόλιθοι ασβεστόλιθου σε μία, δύο μέχρι και τέσσερις σειρές, με κατακόρυφους ή λοξούς αρμούς). Με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν και νέα οικοδομικά τετράγωνα στον δυτικό τομέα της πόλης, ενώ παράλληλα διαπιστώθηκαν διάφορες επιδιορθώσεις των κτισμάτων, οι οποίες είναι ευδιάκριτες, επειδή χρησιμοποιήθηκε διαφορετικό οικοδομικό υλικό από το αντίστοιχο της αρχικής κατασκευής. Οι επισκευές έγιναν κατά κανόνα πάνω στους αρχικούς τοίχους χωρίς να αλλάζουν οι κατόψεις των κτιρίων, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις, όπου παρατηρήθηκαν μικρές παρεκκλίσεις από το αρχικό σχέδιο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η τελευταία φάση του οικισμού σημαδεύεται από ισχυρή πυρκαγιά που κατέστρεψε το μεγαλύτερο μέρος του βόρειου τμήματος του οικισμού. Το στρώμα της καταστροφής, που δημιουργήθηκε από την κατάρρευση των σπιτιών, έχει πάχος κατά μέσο όρο 0,20 μ. και περιέχει όλα τα αντικείμενα που δεν μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους οι κάτοικοι. Η μεγάλη και γρήγορη εξάπλωση της φωτιάς σε όλη σχεδόν την έκταση του βόρειου τμήματος του οικισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οφείλεται σε τυχαίο γεγονός. Η καθολική καταστροφή της πόλης θα μπορούσε να ερμηνευτεί σαν το αποτέλεσμα μιας εχθρικής επιδρομής.

17. Από τους επισκέψιμους αρχαιολογικούς χώρους: τμήμα του αρχαίου τείχους στο οικόπεδο Μαγδαληνής Πάσχου (Ο.Τ. 49).

Λίγο αργότερα, μετά την παρέλευση μερικών δεκαετιών, ορισμένα ερείπια ισοπεδώθηκαν, διαταράσσοντας το στρώμα καταστροφής, για να κτιστούν σποραδικά νέες εγκαταστάσεις. Χαρακτηριστικό των νέων αυτών οικιών είναι ότι τις περισσότερες φορές καταλάμβαναν μικρότερη έκταση από τα παλιότερα κτίρια που βρίσκονταν στην ίδια θέση και ότι κατά το χτίσιμό τους χρησιμοποιήθηκαν εν μέρει οι θεμελιώσεις των παλιών σπιτιών και εν μέρει κατασκευάσθηκαν νέες.

Το νεκροταφείο

Μετά την ίδρυση του τειχισμένου οικισμού, αναπτύχθηκε στα ανατολικά του, εκτός των τειχών, το νεκροταφείο της πόλης. Η ανασκαφή περιορισμένου αριθμού τάφων δεν είναι αρκετή για να έχουμε πλήρη εικόνα της έκτασης του νεκροταφείου. Εκείνο, όμως, που διαπιστώθηκε είναι η μεγάλη ποικιλία στις μορφές των τάφων (απλοί λάκκοι, λίθινες και πήλινες σαρκοφάγοι, κτιστοί και κυρίως κεραμοσκεπείς), οι οποίοι καλύπτουν χρονικά όλη τη διάρκεια ζωής του αρχαίου οικισμού.

Το σημαντικότερο εύρημα προέρχεται από έναν κιβωτιόσχημο τάφο που αποκαλύφθηκε τυχαία το 1976, λίγα μέτρα έξω από το βορειοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης. Πρόκειται για έναν χάλκινο αμφορέα με καπάκι (ύψους 0,41 μ.), που εκτός από τις δύο κατακόρυφες λαβές (σώζει μόνο τη μία) είχε και τρίτη τοξωτή στο πάνω μέρος του χείλους (εικ. 16). Ο αμφορέας χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. και έχει εξαιρετική εργασία στη βάση και στη σωζόμενη λαβή με ανάγλυφα κυμάτια και άκανθα αντίστοιχα. Στο κάτω μέρος η κατακόρυφη λαβή καταλήγει σε ένα θαυμάσιο κεφάλι Σιληνού. Ο αμφορέας εκτίθεται σήμερα στο Μουσείο της Λάρισας.

Επισκέψιμοι αρχαιολογικοί χώροι

Από τον μεγάλο αριθμό των σωστικών ανασκαφών, που έχουν πραγματοποιηθεί στον βόρειο τομέα του οικισμού, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι έχουν διατηρηθεί σε ημιυπαίθριους χώρους κάτω από σύγχρονα σπίτια τρεις από τις ανασκαφές που αποκάλυψαν τμήματα αρχαίων δρόμων και σε μια περίπτωση ένα τμήμα του αρχαίου τείχους (οικ. Απόστολου Λαγού, Κωνσταντίνου Σκορδά και Μαγδαληνής Πάσχου, εικ. 17). Στον ίδιο τομέα, στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου (Ο.Τ. 49, νότιο τμήμα, εικ. 8), είναι ακόμη ορατό ένα μεγάλο τμήμα της «πλατείας οδού», που αποτελεί τη συνέχεια προς τα δυτικά ενός άλλου τμήματός της το οποίο έχει διατηρηθεί σε ημιυπαίθριο χώρο (οικ. Αθανασίου Λαγού). Σε μια ακόμη ανασκαφή, στην ανατολική κλιτύ του λόφου του Αγίου Αθανασίου, μπορεί να δει κανείς το τείχος, το δρόμο εσωτερικά και έναν μεγάλο αναλημματικό τοίχο που σχετίζεται με την ύπαρξη ξύλινης γέφυρας η οποία, όπως είπαμε, θα διευκόλυνε τους στρατιώτες να φθάσουν γρήγορα ψηλά στον περίπατο του τείχους για να αμυνθούν σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Τα συνολικά συμπεράσματα που προέκυψαν από τις σωστικές ανασκαφές στον αρχαίο οικισμό στο Καλλίθηρο δημοσιεύθηκαν στον Ιστορικό και Αρχαιολογικό Οδηγό: Μπάμπης Γ. Ιντζεσίλογλου, *«ΚΑΛΛΙΘΗΡΑ»*, Καλλίθηρο 1997.

[2] *Formae Orbis Antiqui*, XV.

[3] XXXII,13,11-12. «A Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda moenia facto repulsi sunt. Callithera inde adgressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt; compulsisque intra moenia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt».

[4] Οι σωστικές ανασκαφές περιορίστηκαν κυρίως στο βόρειο και ανατολικό τμήμα του αρχαίου οικισμού, επειδή το τμήμα αυτό κάλυπτε ο σύγχρονος οικισμός του Καλλίθηρου. Ο αρχαίος οικισμός περιλαμβάνει ολόκληρο το λόφο του Αγίου Αθανασίου, που βρίσκεται νότια του σύγχρονου οικισμού. Στο νότιο τμήμα του λόφου δεν έχει εντοπιστεί η πορεία των τειχών. Ο λόφος έλαβε το όνομά του από το ναό του Αγίου Αθανασίου (κτίστηκε το 1857), που μαζί με το σύγχρονο νεκροταφείο του Καλλίθηρου βρίσκεται στην κορυφή του.

[5] Τα ανασκαφικά δεδομένα που έχω υπόψη μου είναι από το 1980 μέχρι τις αρχές του 2004.

"Kallithera": The Organization of Urban Space in an Ancient Settlement

Babis G. Intzesiloglou

The study of the organization of a small peripheral settlement, the name of which, therefore its identity, remains unknown is most unusual. Such a case, however, is the ancient settlement at Kallitheron in Thessaly, in the region of Karditsa. A part of the settlement happened to lie in the boundaries of the present-day village and it is due to erection of modern houses that it was discovered and excavated. The settlement was founded in the last quarter of the fourth century BC, was destroyed by fire in the 220's BC and was partially restored later. The walls encircle a limited area that comprises flat land on the north and east side of the settlement and the calcareous hill of Hagios Athanasios on the south and west. Several parts of streets have been discovered inside the walls, among which the better-preserved central one, the "wide road" that crosses diagonally the north sector of the settlement. They indicate that the residential blocks did not have a regular shape, the settlement lacked an underground sewage system and the rainwaters were gathered in sewer pipes that, crossing the walls transversely, were directing them far from the settlement. Only parts of houses have been revealed so far. They display an inner courtyard with a wooden stoa running at least across one of its sides, baths with earthen bathtubs, small temples of individual devotion furnished with figurines and censers, seals with religious representations purposed to stamp the bread used in worshiping rituals and ample storage rooms full of earthenware jars that would preserve liquid and solid eatable provisions. The houses discovered so far are single-storied, they have walls constructed with a podium at their lower part and a sun-dried brick masonry above it, roofs covered with regular tiles, many of which are stamped with their manufacturer's name, which are interrupted by a proper tile aperture permitting the smoke of the hearth to pass through. Kilns of pottery workshops have in addition been discovered at the west part of the settlement.